

Довжинець І. Г.

<https://orcid.org/0000-0002-9663-2576>

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка (Суми, Україна);
inna.dov@gmail.com

ГАСТРОЛЬНІ МАРШРУТИ ПОЛТАВСЬКОГО СИМФОНІЧНОГО ОРКЕСТРУ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ Д. В. АХШАРУМОВА: ЗА РЕЦЕНЗІЯМИ У ПРЕСІ

Розглянуто діяльність Полтавського симфонічного оркестру під керівництвом Д. В. Ахшарумова періоду 1901–1909 років. Матеріалом дослідження послугувала збірка відгуків російської та закордонної преси, яка зберігається у фондах Сумського краєзнавчого музею. На основі документа з'ясовано географію гастрольних маршрутів колективу. Проаналізовано рецензії на концерти оркестру в період 1903–1904 та 1909 років. Акцентовано значення благодійницької діяльності диригента. Визначено роль Полтавського симфонічного оркестру та його диригента в російській музичній культурі дореволюційного періоду.

Ключові слова: творчість Д. В. Ахшарумова, гастрольна діяльність, симфонічний оркестр, концерт, публіка.

Третього січня 2018 року виповнюється 80 років від дня смерті відомого українського диригента, скрипаля, композитора, громадського діяча Дмитра Володимировича Ахшарумова (1864–1938)². Маестро, який усе своє життя присвятив самовідданому служінню музиці, закінчив своє життя у сталінських катівнях як «ворог народу». Така доля спіткала більшість мистецької еліти того часу. Саме 1937–1938 роки стали періодом найінтенсивніших ідеологічних репресій, які отримали назву «Великий терор». Композитор потрапив під фатальне колесо радянської політичної системи під час перебування в Ашхабаді (Туркменія), де працював викладачем музичного училища. Проте, ще до цього, доля випробовувала музиканта двічі.

Першого разу його було затримано Феодосійським ДПУ³ у 1924 році як «колишнього білого» і за клопотанням дружини М. Горького Катерини Пешкової звільнено, про що композитор згадував в одному з листів до своєї рятівниці [2].

© Довжинець І. Г., 2018

² Ахшарумов Д. В. народився в Одесі. Згодом родина переїхала до Полтави. Першим його вчителем по скрипці став В. З. Салін (учень Г. Венявського). Подальшу музичну освіту отримав в Петербурзі, навчаючись приватним чином у викладачів консерваторії П. А. Краснокутського (скрипка) і О. І. Рубця (теорія музики). Вдосконалював майстерність у Відні у Я. Донта та Р. Фукса. У 1886–1896 роках концертував як скрипаль-віртуоз. З 1897 року переїхав до Полтави, де ініціював створення губернського відділення ІРМТ та симфонічного оркестру при ньому, стояв біля витоків Полтавського музичного училища. У 1919–1929 роках керував оркестрами у Феодосії, Ленінграді, Воронежі. З 1929 по 1938 рік працював викладачем Ашхабадського музичного училища.

³ ДПУ – державне політичне управління, яке існувало при Народному комісаріаті внутрішніх справ (НКВС) у 1922–1936 роках.

Іншого разу Д. В. Ахшарумов «потрапив до рук» спецслужб наступного року, перебуваючи на роботі в Ленінграді¹. З 9 квітня по 15 травня він знаходився під арештом і був звільнений під підписку про невиїзд і загрозу висилки «мінус 6»². Лише завдяки підтримці колег (директора Ленінградської консерваторії О. К. Глазунова; Народного артиста СРСР, колишнього директора Московської консерваторії М. М. Іпполітова-Іванова; директора Полтавського музичного училища О. Г. Єрофєєва; секретаря правління Феодосійського відділу народної освіти Свідлера³; проректора з навчальної частини Ленінградської консерваторії, професора О. В. Оссовського) та надісланим К. П. Пешковій та Голові ЦК РАБІСу⁴ Ю. Славінському власним проханням йому вдалося уникнути заслання. Третій випадок, на жаль, став для Д. В. Ахшарумова фатальним. Затриманий за наклепом, він отримав вирок – «вища міра покарання»⁵.

Сьогодні залишається лише здогадуватися, чому музикант потрапив під таке «пильне око» ДПУ та НКВС. Деякі припущення з цього приводу містить стаття дослідника музичної історії Полтавщини В. Кінько, в якій автор, посилаючись на свідчення місцевих старожилів, вказує на «царське походження» митця як позашлюбного сина Олександра II [17]. Проте, можливою причиною переслідувань була отримана за царських часів військова освіта (Полтавська військова Петровська гімназія, Петербурзьке Миколаївське кавалерійське училище), яка дозволяла органам політичного терору ідентифікувати Д. В. Ахшарумова як «білогвардійця»⁶. Дотепер це питання залишається «білою плямою» у біографії музиканта і потребує окремого вивчення.

Малодослідженою сторінкою українського музикознавства є і творчий шлях Д. В. Ахшарумова. Серед робіт, які узагальнюють діяльність митця як засновника Полтавського відділення Імператорського російського музичного товариства (ІРМТ) та фундатора і першого директора Полтавського музичного училища, найбільш ґрунтовною є дисертація А. І. Литвиненко: «Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століття в аспектах регіонального джерелознавства» [24] та написаний на основі цієї роботи розділ в монографії «Русское музыкальное общество (1859–1917): История отделений» [25]. Окремі аспекти діяльності Д. В. Ахшарумова висвітлено у книзі Л. С. Кауфмана [16] та історико-культурологічному виданні «Ім аплодувала Полтава...» [34, 15]. Довідкова інформація про музиканта міститься також в енциклопедичних виданнях [27, 261–262; 28, 235]. Проте гастрольна діяльність Полтавського симфонічного оркестру під керівництвом Д. В. Ахшарумова

¹ У 1924–1926 роках музикант працював диригентом оркестру в саду відпочинку на Невському проспекті.

² Висилка «мінус 6» означала заборону проживання у найбільших містах країни – Москві, Ленінграді, Харкові, Києві, Одесі, Ростові-на-Дону.

³ Ім'я та по-батькові Свідлера з'ясувати не вдалося.

⁴ РАБИС – профспілка робітників мистецтва.

⁵ Посмертно Д. В. Ахшарумова було реабілітовано.

⁶ На сайті «Військові архіви і списки загиблих солдат» у рубриці «Учасники Білого руху в Росії» міститься інформація про Ахшарумова, корнета запасу армійської кавалерії, директора Полтавського музичного училища, який значився у Добровольчій армії оперативного-стратегічного об'єднання білих військ Півдня Росії і з 24 березня по 12 травня 1919 року був прикомандирований до ескадрону Кавалергардського полку [35]. Згідно біографічних даних, Д. В. Ахшарумов саме в цей період перебував в Криму, працюючи диригентом феодосійського симфонічного оркестру.

не отримала спеціального вивчення. Саме це і становить мету даної наукової розвідки. Матеріалом дослідження послуговували газетні публікації російської та зарубіжної преси початку ХХ століття.

Гастрольна діяльність була одним з основних напрямків роботи Полтавського симфонічного оркестру. З 1900 по 1914 рік колектив здійснив 11 турне Росією, його диригент виступав в Німеччині та Австро-Угорщині. Як зазначає А. І. Литвиненко, «перелік тих місць, де побував колектив, вражає. Панорама гастрольної діяльності оркестру охоплювала <...> як ті міста, що мали відділення ІРМТ <...>, так й ті, що не мали» [24, 386]. Серед сорока п'яти таких провінційних центрів, де, за визначенням дослідниці, симфонічна музика звучала вперше, були названі й Суми.

Концерти оркестру Д. В. Ахшарумова стали значною подією у музичному житті невеликого повітового міста. Виступ колективу 1 квітня 1913 року яскраво анонсувався в пресі як ювілейний (до 10-річчя гастрольної діяльності). В афіші зазначалося, що оркестр під орудою талановитого диригента за цей час «дав у великих і малих містах Росії 386 концертів», і завтра зала будинку Громадського зібрання чекає на сумську публіку [19, 3]. Вже наступного дня газета «Сумський вісник» писала: «Симфонічний концерт пана Ахшарумова пройшов з великим художнім успіхом і став одним з кращих в музичному сезоні» [20, 3]. Програма складалася з трьох відділень¹ й репрезентувала різні музичні стилі та жанри. Для першого відділення концерту було відібрано твори різних авторів за принципом образного єднання. Як зазначав місцевий критик «Є.»², програма цього відділення була побудована незвично. «Замість симфонії, якою, як правило, прийнято розпочинати подібні концерти, Перше відділення було присвячено музичним картинам до глибокого і красивого міфу про Прометея» [21, 3]. Тут прозвучали: симфонічна поема «Прометей» Ф. Ліста, симфонічна увертюра «Скутий Прометей» К. Гольдмарка та увертюра до балету «Творіння Прометея» Л. В. Бетховена. У рецензії відзначалося, що ці твори, протилежні за характером втілення постаті міфологічного героя (у Ф. Ліста він сповнений «глибокою і сильною впевненістю», у К. Гольдмарка – «філософською споглядальністю», у Л. В. Бетховена являє театральну-яскравий, «аполонівський» дух), розташовані у певній послідовності, створили узагальнюючий образ титана, який увінчався тріумфом радості бетховенського опусу»³.

Основою Другого відділення стала романтична музика. Оркестр виконав варіації А. С. Арєнського на тему П. Чайковського «Був у Христа-немовляти сад», жартівливу ходу царя Додона з опери «Золотий півник» М. А. Римського-Корсакова, вальс Я. Сібеліуса, «який більшість публіки почула вперше»⁴. Завершилось відділення «дуже темпераментно виконаним» «Польотом валькірій» з відомого вагнерівського циклу «Перстень Нібелунга».

Коротке Третє відділення складала урочиста увертюра М. М. Іванова, написана до 300-річчя Дому Романових, урочисте святкування якого відбулося напередодні (6 березня 1913 року).

¹ Практика побудови концерту не з двох, а трьох відділень була вельми поширеною на початку ХХ століття.

² Маємо припущення, що під літерою «Є.» публікувала рецензії місцевий музикант Є. Н. Крамаренко, оскільки іноді газетні матеріали мали два ініціали «Є. К.».

³ Там само.

⁴ Ймовірно йдеться про Романтичний вальс для малого складу оркестру (ор. 62b), написаний у 1911 році.

Як зазначалося у пресі, «для тих, хто бажає ознайомитися з докладним музичним аналізом», слід звернутися до «дуже гарно складеної пояснювальної записки Ахшарумова, в якій надано коментарі до усіх творів, що виконуються». Загалом же відзначалося, що «зіграно все було прекрасно. Оркестр звучав бездоганно. Д. Ахшарумов і цього разу показав себе як талановитий диригент» [21, 3].

Як свідчать документи, описана гастроль Полтавського симфонічного оркестру в Суми була не першою. У 1909 та приблизно 1910–1911 роках, концертуючи Слобожанщиною, колектив вже відвідував місто. До його приїзду (1910–1911) було видано брошуру, яка містила відгуки російської та зарубіжної преси на концерти оркестру Д.В. Ахшарумова в період 1901–1909 років¹. Цей документ зберігся у фондах Сумського краєзнавчого музею і став об'єктом нашої уваги. Він дозволяє визначити географію гастрольних маршрутів Полтавського симфонічного оркестру, його репертуарні уподобання, а також відчутти атмосферу творчого життя колективу та враження від його виступів у різних містах країни і за кордоном.

Згідно з вказаним дайджестом, активне гастрювання колектив розпочав у 1903–1904 роках. У цей період Д. В. Ахшарумов здійснив п'ятимісячну подорож Росією, під час якої було дано близько п'ятдесяти концертів². На той час це була перша спроба таких тривалих концертних турне з оркестром по країні. Стосовно цього проекту харківський критик В. І. Сокальський³ відзначав: «Як відомо, музичне життя у нас в Росії зосереджується у небагатьох великих центрах <...>. Про симфонічну музику у більшості міст і не чули. Зібрати гарний оркестр і ризикнути об'їхати з ним всю Росію, заглядаючи в такі ведмежі кути, куди досі ніхто не проникав – чи не правда – ідея широка, смілива й ризикована! Д. В. Ахшарумов майже здійснив її у 1903–1904 роках» [13, 19].

Проте перші розміщені у буклеті рецензії стосувалися не виїзних заходів, а концертів, проведених у рідній Полтаві. Одним з таких став виступ колективу перед Великим князем Костянтином Костянтиновичем (07. 03. 1901), на той час віце-президентом ІРМТ. Дізнавшись, що в репертуарі оркестру є невідома симфонія М. М. Калачевського, прем'єра якої вже відбулася в Кременчуці⁴, його Величність, поряд з іншими номерами програми, забажав послухати і цей твір. Як свідчить документ, гра оркестру «принесла велике задоволення» найяснішій особі. «Після кожного номера програми він аплодував» [14, 1].

Наступна замітка полтавської преси висвітлювала іншу визначну подію – перший виступ нового складу оркестру (22. 09. 1903), сформованого на базі щойно відкритого музичного училища. У коментарях зазначалося, що в концерті було виконано П'яту симфонію Л. В. Бетховена, скерцо з Четвертої симфонії П. І. Чай-

¹ Концерт Полтавського симфонічного оркестру в Сумах відбувся 8 березня (це вказано на обкладинці збірки з рецензіями), проте з'ясувати точний рік цієї творчої події не вдалося. Виходячи з того, що відгуки преси, розміщені в брошурі, завершуються липнем 1909 року, концерт оркестру ймовірно відбувся у 1910 або 1911 роках.

² За деякими джерелами, за вказаний тур оркестр провів 118 концертів [1]. До переліку відвіданих міст включалися: Кременчуг, Орел, Миколаїв, Одеса, Сімферополь, Вороніж, Саратов, Смоленськ, Ростов-на-Дону та ін.

³ Сокальський Володимир Іванович (1863–1919) – український композитор, піаніст. З 1882 року працював кореспондентом газети «Южный край» (Харків), де публікував свої музичні нотатки під псевдонім «Дон Дієз».

⁴ З 1890 року до кінця свого життя (1910, 1912?) М. М. Калачевський проживав у Кременчуці.

ковського, твори Й. С. Баха, А. Літольфа, два номери з балетної сюїти О. К. Глазунова. Зазначалося, що «гра оркестру вирізняється витонченістю та стрункістю» і «слід віддати належне диригенту, який досягнув подібних результатів з новим оркестром» [14, 1]. Проте напередодні своєї презентації новостворений колектив «обкатав» програму на виїзді в Орлі. Замітка «Орловського вісника» констатує, що концерти симфонічного оркестру Полтавського відділення ІРМТ у місті відбулися 18 і 19 вересня. Окрім названих творів, колектив представив на розсуд публіки Незавершену симфонію Шуберта та сюїту Й. С. Баха (сі мінор), увертюри: «Робесп'єр» А. Літольфа, «Прометей» Л. В. Бетховена¹, «1812 рік» П. І. Чайковського, а також музику до поеми О. К. Толстого «Дон Жуан» Е. Ф. Направника. Зауважуючи складність і об'ємність програми, рецензенти відзначали її майстерне виконання, «повноту колориту оркестрового звучання» [4, 2]. Так, критик «В. А.» писав: «Якщо ще в першому концерті можна було дорікнути пану Ахшарумову з приводу зайвої різкості мідних духових інструментів, які часом занадто пригнічували своєю звучністю інші групи, то виконання другого концерту можна сміливо назвати бездоганним. Тут все, починаючи з *h-moll*'ної симфонії Шуберта і закінчуючи увертюрою Чайковського «1812 рік», було однаково добре виконано талановитим диригентом <...>, все було відзначено винятковою художньою довершеністю, щирою наснагою»². Особливо музичні експерти наголошували на ролі змістовно й «докладно складених пояснювальних програм», які, на їх думку, відігравали виключно важливу роль в активізації інтересу публіки та її розуміння змісту виконаних творів³.

У листопаді того ж 1903 року колектив музикантів відвідав з концертами Миколаїв. Це був перший візит оркестру в промисловий і портовий центр півдня України. На перший концерт (об. 11. 1903) незнаного в місті колективу зібралось не дуже багато публіки. Кожний номер програми нагороджували дружніми оплесками. У концепції побудови заходу акцент було зроблено на твори П. І. Чайковського. У концерті прозвучали Шоста симфонія композитора та його симфонічна фантазія «Франческа да Ріміні». У відгуках на концерт газета «Южная Россия»⁴ відзначала, що «виконання Шостої симфонії – цього геніального за глибиною задуму, багатством оркестрових барв та оригінальністю інструментування твору – є далеко не легкою роботою як для диригента, так і для оркестру. Слід віддати належне пану Ахшарумову, якому вдалося бездоганно впоратися з цим завданням. Самовладання, впевненість у собі, тверде, чітке відтворення ритмічних особливостей, вміння виділити з моря звуків головну тему кожної частини симфонії, рельєфно відтінити її розвиток, нарешті, нюансування сили звуку оркестру від гучного, але не кричущого *forte* до нижнього *piano*, – все це свідчить про те, що в особі п. Ахшарумова ми маємо справу з досвідченим і талановитим майстром диригентської палички»⁵.

Другий концерт репрезентував більш різноманітний перелік. «Незавершена симфонія» Ф. Шуберта, твори Е. Ф. Направника, П. І. Чайковського⁶, сюїта до драми

¹ Увертюра «Прометей», за бажанням публіки, у концерті була повторена на біс.

² Там само.

³ Там само.

⁴ У більшості газетних відгуків автори не вказані. Іноді зазначено лише ініціали рецензентів.

⁵ П. М. Южная Россия. 1903. № 284, ноябрь // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. С. 3.

⁶ У концерті було виконано сюїту «Дон Жуан» Е. Ф. Направника, увертюру «1812 рік» П. І. Чайковського.

Г. Ібсена «Пер Гюнт» Е. Гріга викликали неабияке захоплення публіки. На прохання публіки останні частини сюїт Е. Гріга і П. І. Чайковського були повторені. Загалом, преса відзначала, що концерти Полтавського симфонічного оркестру «як за програмою, так і за художнім втіленням можна вважати одними з найвдалих в цьому концертному сезоні» [31, 3].

Вже наступного дня (09. 11. 1903) колектив давав гастроль в Одесі¹. Рецензії на концерт вийшли відразу в трьох місцевих періодичних виданнях: «Одесском листке», «Вечернем листке» і «Южном обозрении». Так, небагатослівний кореспондент першої з газет відзначав, що концерт пройшов з великим і шумливим успіхом. «Склад оркестру дуже вдалий, технічна сторона виконання вирізняється надзвичайною ретельністю <...>. З програми концерту найкраще було зіграно «Патетичну симфонію», яка справила на публіку сильне враження» [8, 4–5]. В унісон йому, дописувач «Вечернего листка» твердив, що «гра оркестру, навіть на найбільш вимогливого слухача справляє досить гарне враження», проте, «було б бажано, щоб пан Ахшарумов дав хоча б один концерт у міському театрі, оскільки зал «Union», де виступав колектив, – «місце не зовсім зручне за акустичними умовами для масових концертів» [5, 5].

Більш розгорнуту рецензію дало «Южное обозрение». Зокрема, відзначалося, що колектив, який проводить турне південними містами Росії, укомплектований «молодими, добре навченими музикантами. Всі ритмічні особливості відтворюються ними з пунктуальною точністю і прекрасною ясністю. Жодних дешевих зовнішніх ефектів...» [40, 5].

Узагальнення одеські гастролі отримали в ще одній статті «Одесского листка» музичного оглядача під псевдонімом «Дисонанс». Автор виклав свої міркування стосовно концертів артистів та загальної картини музичного життя одного з найбільших портових міст Росії.

Задаючись нафанаїлівським запитанням: «Чи може бути щось доброго з Полтави?» і сильно сумніваючись в позитивній відповіді на нього, як повідомляв сам експерт, він відвідав концерти симфонічного оркестру Д. В. Ахшарумова. Враження від колективу перевершили всі очікування знавця. Він зізнавався, що його навіть заздрість взяла. «Виконання точне, “справжнє” дало велике естетичне задоволення <...>. Перш за все відмінний підбір інструментів. Дуже гарний, світлий звук у мідних, хороші музиканти в групі дерев’яних і прекрасно, з майстерністю підібраний квартет <...>. Точність виконання місцями дивовижна. Всі гами, все пасажі зроблені іноді прямо з вражаючою чистотою. І всі грають. Грають одним штрихом, одним подихом, одним темпераментом...» [10, 7]. Із захопленням дописувач відзначав, що маєстро – «диригент за покликанням. Він вміє електризувати маси, вміє створювати в оркестрі настрій», але найкраще в ньому те, що він «примушує щось відчувати, переживати в концерті і досягає цього як гарним добором інструментів, прекрасною репетирувкою, так і своєю “живою душею”» [10, 7]. На противагу, в Одесі, зазначав експерт, музичні збори «ледве животіють», виконання на концертах «завжди умовне, приблизне. Поряд з чистою нотою йде і фальшива, поряд з відмінним музикантом грає непрофесіонал. Разом зі звуком, від неправильної та нерівномірної вібрації інструментів, завжди відчувається якийсь шум» [10, 6]. Тож резюмуючи, автор публікації визначав, що немає у світі великих центрів і маленьких глухих містечок <...>, а є тільки

¹ Програма концерту включала: «Патетичну симфонію» (№ 6, сі мінор) та симфонічну поему «Франческа да Ріміні» П. Чайковського, антракт до другої картини опери Вагнера «Загибель богів» («Götterdämmerung»).

люди. І там, де ці люди талановиті, де є в них переконання, енергія, є любов до справи, – там можна рухати гори, можна “робити життя”» [9, 6–7].

Активна гастрольна діяльність оркестру та її успіх у російській глибинці привернула увагу й столичної преси. Так, наприкінці 1903 року невелика замітка вийшла в щоденній санкт-петербурзькій газеті «Новое время». В ній, зокрема, акцентувалося, що оркестр Полтавського відділення ІРМТ є єдиним самостійним симфонічним оркестром в провінції. «Його діяльність охоплює райони середньої і південної Росії і цю його діяльність слід відзначити і підкреслити» [29, 8].

На початку наступного року оркестр Д. В. Ахшарумова вже завойовував воронезького слухача. Як зазначала газета «Дон», «багато втратили ті любителі музики, які не відвідали симфонічних концертів Д. В. Ахшарумова (2. 01. та 4. 01. 1904)» [12, 9]. На першому концерті оркестр представив два масштабні твори – Третю симфонію Л. В. Бетховена у першому відділенні концерту та «Ніч на Лисій горі» М. П. Мусоргського у другому. Вихваляючи «гарних музикантів і бездоганного диригента», преса відзначала, що оркестр «гарно зіграний», «не дозволяє собі відступів від темпу», «грає чітко і осмислено» [12, 9]. Щодо другого концерту, на якому прозвучала усталена програма з творів П. І. Чайковського¹ (присвячена 10-річчю з дня смерті композитора), «Воронежский телеграф» констатує, що концерт симфонічного оркестру Полтавського відділення ІРМТ не тільки виправдав, але й перевершив усі надії. «Численна публіка, головним чином любителі й поціновувачі музики, приймали пана Ахшарумова та його оркестр із захопленням» [6, 9]. Газети також звертали увагу на благодійницьку діяльність ахшарумівського оркестру, який дав у Воронежі ряд концертів на користь бідних студентів вищих навчальних закладів, колонії для малолітніх; за мінімальну винагороду грав у кадетському корпусі та реальному училищі. Слід відзначити, що програма, спрямована на молодь, суттєво відрізнялась від складних філософських творів, зазвичай репрезентованих оркестром. У кадетському корпусі було виконано яскраву, сповнену казковим норвезьким колоритом сюїту Е. Гріга до з драми Г. Ібсена «Пер Гюнт» та витончену за звукописом атмосфери іспанської ночі музику Е. Ф. Направника до драматичної поеми О. К. Толстого «Дон Жуан». Музичні образи, створені оркестром, «мали величезний вплив на юні душі <...>. Навіть маленькі кадети слухали оркестр дуже уважно» [7, 11]. Коли оркестр виконував «Смерть Озе», відзначав емоційний рецензент, «все завмерло навкруги і можна було чути биття серця, яке єдине тільки й залишалося тоді живим» [15, 12]. Після концерту вдячні слухачі з криками ура на руках винесли диригента до екіпажу.

Успіхом увінчалися виступи Полтавського оркестру і в Смоленську (13. 01. 1904). Тут кореспонденти відзначали інтерпретаторську майстерність диригента, який «вміє уникнути шаблону, надати творам оригінального тлумачення і відтінити красу оркестровки» [11, 10].

Майже третину досліджуваної збірки рецензій займають відгуки закордонної преси на концерти Д. В. Ахшарумова в Берліні, передрук яких було розміщено на сторінках центральних російських газет. Майже всі вони стосуються виступів з симфонічним оркестром берлінської філармонії, проведених диригентом у січні 1909 року. Проте це була не перша гастроль Д. В. Ахшарумова в Німеччині. За рік до того від ІРМТ він вже диригував двома концертами в Бетховенській залі німецької

¹ Програму концерту склали: Шоста симфонія П. І. Чайковського і симфонічна поема «Франческа да Ріміні».

столиці, й преса висловила багато схвальних слів на адресу музиканта. У деяких рецензіях навіть проводились паралелі між Д. В. Ахшарумовим та А. Нікішем, який на той час був в zenіті слави і посідав місце головного диригента згаданого симфонічного оркестру. Успіх туру був настільки очевидним, що концертна дирекція Вольфа¹ запропонувала Д. В. Ахшарумову «щорічно приїздити в Німеччину, додавши до Берліна Лейпциг, а також відвідати Копенгаген і Лондон» [30, 13].

На початку 1909 року на вказане запрошення Д. В. Ахшарумов відвідав Німеччину. Концерт диригента викликав неабиякий резонанс у пресі. Майже всі берлінські періодичні видання надрукували на нього відгуки: як коротенькі замітки у два-три рядки, так і більш розлогі аналітичні тексти. Переважно кореспонденти відзначали успіх диригента, переповнені зали та враження від творів російського музичного мистецтва. Особлива увага приділялась змісту програм. Оглядачі майже одноставно сходилися на думці про різноплановість представленого російського репертуару. У Singakademie², де пройшов концерт, прозвучали: симфонічний пролог «Саванарола» М. М. Іванова, оркестрові картини «Схід сонця на Москві-річці» та «Хо́да князя Голіцина у заслання» з опери М. П. Мусоргського «Хованщина», «Весільна хода царя Додона» з опери «Золотий півник» М. А. Римського-Корсакова та симфонії – №1 «Зимові мрії» П. І. Чайковського та №2 В. С. Каліннікова. Всі твори були новими для німецького слухача. Підкреслюючи мелодійність, витончений колорит гармонічного письма, майстерність інструментування та яскраву образність представлених опусів, найактивніші дискусії музичні оглядачі розгорнули навколо симфоній. В аналітичних студіях, зокрема, визначалося, що музика В. С. Каліннікова, незважаючи на ретельну композиторську роботу й багатство оркестровки, «поступається за талановитістю й геніальністю авторові “Зимових мрій”» [38, 14]. Водночас, рання симфонія П. І. Чайковського «має ще мало рис і особливостей, що характеризують його багате обдарування та пізні твори [38, 14]. <...>. Шанувальники Чайковського не отримали повної насолоди від цього ще юнацького опусу композитора» [39, 16]. Щодо музичного життя німецької столиці, то окремі видання відзначали «перегородваність» німецької публіки російською музикою. Проте всі квитки на концерти були розпродані, й переповнений зал «гаряче й дружно аплодував, гідно оцінивши диригента» [36, 16]. Стосовно цього «Deutsche Tageszeitung» формулювала: «У своїй національній пропагандистській роботі росіяни йдуть дуже швидко і наполегливо вперед. Відомий російський диригент Ахшарумов приїхав в Берлін, щоб заповнити наші прогалини у пізнанні російської музики. Незважаючи на те, що протягом трьох останніх років ми чули багато диригентів і композиторів, наші слухачі дуже уважно і зацікавлено поставилися до цих свого роду “етнографічних студій”» [37, 4].

Повернувшись до Росії, Д. В. Ахшарумов здійснив нову концертну подорож країною. Протягом місяця (лютий-березень), Полтавський оркестр відвідав Єлисаветград, Миколаїв, Херсон, Катеринослав, Ростов, Воронеж, Пензу, Саратов, Тамбов, Курськ, Орел, Тулу, Калугу, Суми. Побутові умови артистів-гастролерів були досить складними. Жили вони у спеціально виділених двох залізничних вагонах, звідки й

¹ Концертна дирекція Германа Вольфа – провідна концертна агенція Берліну, створена у 1881 році. Співпрацювала з видатними музикантами того часу: А. Г. Рубінштейном, Г. Бюловим, Й. Йоахімом, К. Сен-Сансом та ін.

² Singakademie (Зінгакадемі) – співоча академія в Берліні. Існує з 1791 року. У XVIII – XIX століттях була однією з найпрестижніших приватних виконавських інституцій.

виходили на естраду. Снігові заметілі не дали можливості колективу дістатися Самари, а концерт у Єлисаветграді було розпочато із запізненням, оскільки маестро диригент «на станції Знаменка пропустив поїзд і добирався до міста на наданому йому паровозі. Оркестр же без керівника не наважувався розпочинати свій виступ» [3, 21].

Незважаючи на всі обставини, концерти відбувалися з незмінним успіхом. Відзначаючи це, єлисаветградська газета «Новоросійський край» писала: «Д. В. Ахшарумов нам знайомий за попереднім своїм турне Росією у 1904 році. Щоправда, на той час у нього не було ні за кількістю, ні за якістю такого складу оркестру, що для диригента, безперечно, значне досягнення». Талант маестро також «зробив значний крок вперед. Жест став більш енергійним, більш впевненим, виконання більш точним і ясним, нюансування простим, не вигадливим й характерним» [23, 21].

Справжнім музичним святом став виступ Полтавського симфонічного оркестру в Катеринославі¹. Акустика зали Англійського клубу, в якій виступав колектив, була не найкращою. Приміщення було замале для великого оркестрового складу, проте, й у «віддаленіших його місцях можна було вловити витончене нюансування деталей, над яким Ахшарумов попрацював зі своїм оркестром» [26, 21].

Проведені у першій третині березня (8, 10, 11) концерти у Пензі та Саратові відзначилися переповненими залами та теплим прийомом публіки. Зокрема, саратовці, які вперше почули симфонічну поему П. І. Чайковського «Франческа да Ріміні», жалкували стосовно того, що в місті немає симфонічного оркестру і щоб почути таку прекрасну музику «доводиться виписувати оркестр з Полтави» [33, 21].

Курські ж газети концентрувалися на значній просвітницькій діяльності Д. В. Ахшарумова. Зокрема писали: «В наш час, – час музичних коливань, час піднесення до ступеня кумиру жанру Вяльцевої та подібних до неї, – бездоганна серйозна просвітницько-музична діяльність Д. В. Ахшарумова заслуговує на велику повагу та уклін його таланту, стійкості та енергії...» [18, 21].

Завершення насиченого гастрольного туру відзначилося концертами у Харкові. В найбільше місто Слобожанщини Полтавський оркестр приїхав вперше. Появі Д. В. Ахшарумова не передувала жодна реклама. Як зазначав критик Дон-Дієз, «сам він, публіці зовсім невідомий як артист; із явною зневагою <...> поставилися до свого "товариша" по російському музичному Товариству місцеві представники того ж товариства, – і, не зважаючи на все це, успіх Д. В. Ахшарумова у публіки перевершив (зізнаємося відверто) всі сподівання... Цей надзвичайний успіх мав для артиста особливе значення, тому що ніким і нічим не був підготований. Не було квітів, вінків – свідчень підготованості. Тільки бурхливі оплески без упину. Проте, саме «непідфарбованість» овацій є ознакою їх прямоти та щирості...» [13, 19].

По поверненню до Полтави оркестр взяв участь в урочистостях до 200-річчя Полтавської битви. На заході, який відвідав сам Імператор Всеросійський, зведені хори й оркестри (близько 600 осіб) під батудою Д. В. Ахшарумова виконали концертну програму, в якій прозвучала спеціально написана для цієї події кантата «Полтава» (сл. В. О. Шуфа, муз. М. М. Іванова). «Оркестри й хори під орудою талановитого диригента звучали неперевершено; виконання привернуло увагу Його

¹ В концерті 21 лютого прозвучали: симфонія «Манфред» П. І. Чайковського, увертюра «Прометей» Л. В. Бетховена, «Іспанське капричіо» М. А. Римського-Корсакова, уривки з опер: «Хованщина» («Схід сонця на Москві-річці») та «Хо́да князя Голиціна у заслання») М. П. Мусоргського, «Золотий півник» («Весільна хода царя Додона») М. А. Римського-Корсакова, «Загибель богів» («Хо́да Зіґфрида до Рейну») Р. Вагнера.

Імператорської Високості, за що Д. В. Ахшарумов удостоївся Царського подарунка – золотого годинника з ланцюжком» [22, 21].

Отже, слід відзначити, що гастрольна діяльність Полтавського симфонічного оркестру без перебільшення стала визначним явищем в російській музичній культурі дореволюційного періоду. Мобільний колектив музикантів-одномумців ніс академічну культуру в провінцію, і саме на неї головним чином була спрямована його виконавська практика. Оркестр знайомив публіку з творами європейського мистецтва, російською музикою, новинками сучасних авторів. Водночас, закордонному слухачеві репрезентував насамперед творчість вітчизняних авторів, відкриваючи вибагливій іноземній публіці багатство російського композиторського стилю.

Пріоритетом у репертуарному списку оркестру були опуси таких майстрів симфонічного письма, як Л. В. Бетховен, Р. Вагнер, М. П. Мусоргський, П. І. Чайковський, М. А. Римський-Корсаков, з чого випливає, що темпераменту диригента більше відповідали масштабні філософські фрески та картини темброво-колеристичного інструментального романтизму, ніж логічна врівноваженість гайдно-моцартівського стилю або витончена палітра імпресіонізму.

Особистість диригента, його композиторський доробок, педагогічна діяльність та перипетії творчої долі зберігають ще багато невідомого і можуть стати об'єктом окремого дослідження. Зокрема, з'ясування методів роботи з оркестром, художніх завдань та засобів їх досягнення, що створювали неперевершене звучання колективу, стануть у нагоді практикуючим диригентам сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Ахшарумов Дмитрий Владимирович // Персоналии: Интернет-портал Армянская энциклопедия фонда Хайазг. URL: <http://ru.hayazg.info> (дата обращения: 14. 12. 2017).
2. Ахшарумов Д. В. Письмо К. П. Пешковой. 18 мая 1924 г. // Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-8419. Оп. 1. Д. 112. Л. 85.
3. Ахшарумовский концерт. Голос Юга. 1909. № 40, 19 февраля // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
4. В. А. Орловский вестник. 1903. № 253, 23 сентября // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
5. Вечерний листок. 1903. № 32, 10 ноября // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
6. Воронежский телеграф. 1904. № 4, 9 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
7. Воронежский телеграф. 1904. № 12, 28 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
8. Д. Одесский листок. 1903. № 290, 10 ноября // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
9. Д. Одесский листок. 1903. № 291, 11 ноября // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
10. Диссонанс. Одесский листок. 1903. № 201, 11 ноября // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
11. Днепровский вестник. 1904. № 10, 14 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.
12. Дон. 1904. № 3, 5 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

13. Дон-Диез. Музыкальные заметки (концерт Д. В. Ахшарумова). Южный край. 1909. № 9644, 24 марта // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

14. Из отзывов газет о Д. В. Ахшарумове. Полтавские губернские ведомости. 1901. № 55, 10 марта // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

15. Карпов С. Дон. 1904. № 12, 27 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

16. Кауфман Л. Дмитро Володимирович Ашхарумов: Визначний музичний просвіти-тель. Київ : Муз. Україна, 1971. 87 с.

17. Кінько В. Директор Полтавського музучилища був братом російського царя? // Інтернет-видання Полтавщина. URL: <https://poltava.to/news/7409/> (дата звернення: 14.12.2017).

18. Концерт Д. В. Ахшарумова. Родная страна. 1909. № 110, 22 марта // Дмитрий Влади-мирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

19. Концерт Ахшарумова // Сумской вестник. 1913. № 73, 31 марта. С. 3.

20. Концерт Ахшарумова // Сумской вестник. 1913. № 74, 2 апреля. С. 3.

21. Концерт Ахшарумова // Сумской вестник. 1913. № 76, 4 апреля. С. 3.

22. Концерт Д. В. Ахшарумова в Высочайшем присутствии у памятника «Славы». Полтавские ведомости. 1909. № 440, 5 июля // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

23. Л. Концерт Д. В. Ахшарумова. Новороссийский край. 1909. № 314, 19 февраля // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

24. Литвиненко А. Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століття в аспек-тах регіонального джерелознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистец-твознавства : спец. 17.00.01. «Теорія та історія, культури» / Національна музична академія України. Київ, 2006. 28 с.

25. Литвиненко А. Полтавское отделение ИРМО: музыкально просветительская дея-тельность // Русское музыкальное общество (1859–1917): История отделений : монография. Москва : Языки славянской культуры, 2012. С. 381–407.

26. Л. Ф. Концерт Ахшарумова. Южная зоря. 1909. № 836, 25 февраля // Дмитрий Вла-димирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

27. Музыкальная энциклопедия в 6-ти томах. Москва: Советская энциклопедия, 1973. Т.1. 1070 с.

28. Нестуля Л. Ахшарумов Дмитро Володимирович // Енциклопедія історії України / НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2001. Т.1. А-В. С. 155.

29. Новое время. 1903. № 9969, 4 декабря // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. От-зывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

30. Новое время. 1908. 24 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы рус-ской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

31. П. М. Южная Россия. 1903. № 284, ноябрь // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

32. П. М. Южная Россия. 1903. № 285, 9 ноября // Дмитрий Владимирович Ахшару-мов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

33. Театр и искусство. Саратовский вестник. 1909. № 58, 13 марта // Дмитрий Влади-мирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

34. Тесленко В. Їм аплодувала Полтава... Полтава: Оріяна, 2008. 164 с.

35.Участники Белого движения в России // Списки. URL : <http://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/arhiv/uchastniki-grazhdanskoj-vojni/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-au-aya.html> (дата обращения: 14. 12. 2017).

36.Berliner Tageblatt. 1909. 13 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

37.H. Sp. Deutsche Tagstzung. 1909. 14 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

38.M.M. Yossische Zeituhg. 1909. 15 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

39.Schmidt, L. Hamburger Fremdeblatt. 1909. 11 января // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

40.Viola. Южное обозрение. 1903. № 2.323, 11 ноября // Дмитрий Владимирович Ахшарумов. Отзывы русской и иностранной печати. К концерту 8 марта в Сумах. 30 с.

REFERENCES

1. Ahsharumov Dmitriy Vladimirovich // Personalii: Internet-portal Armyanskaya entsiklopediya fonda Hayazg. Available at: <http://ru.hayazg.info> (accessed 14. 12. 2017) [In Russian].

2. Ahsharumov, D. (1924). Pismo K. P. Peshkovoy ot 18 maya [Letter to K. P. Peshkova May 18]. Gosudarstvenniy arhiv Rossiyskoy Federatsii [The State Archive of the Russian Federation]. F. R-8419. Op. 1.D. 112. L. 85. [In Russian].

3. (1909). Ahsharumovskiy kontsert [Concert of Akhsharumov]. Golos Yuga, 40, February 19. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

4. V. A. (1903). Orlovskiy vestnik, 253, Sseptember 23. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

5. (1903). Vecherniy listok, 32, November 10. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

6. (1904). Voronezhskiy telegraf, 4, January 9. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

7. (1904). Voronezhskiy telegraf, 12, January 28. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

8. D. (1903). Odesskiy listok, 290, November 10. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

9. D. (1903). Odesskiy listok, 291, November 11. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

10. Dissonans (1903). Odesskiy listok, 201, November 11. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
11. (1904). Dneprovskiy vestnik, 10, January 14. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah. 30 p. [In Russian].
12. (1904). Don, 3, January 5. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
13. Don-Diez. (1909). Muzyikalnyie zametki (kontsert D. V. Ahsharumova) [Musical notes (concert by D. V. Akhsharumov)]. Yuzhnyiy kray, 9644, March 24. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
14. (1901). Iz otzyivov gazet o D. V. Ahsharumove [From the reviews of newspapers about D. V. Akhsharumov]. Poltavskie gubernskie vedomosti, 55, March 10. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
15. Karpov, S. (1904). Don, 12, January 27. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
16. Kaufman, L. (1971). Dmy`tro Volody`my`rov`y`ch Axsharumov: Vy`znachny`j muzy`chny`j prosvity`tel` [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov: Famous musical educator]. Kyiv: Muz. Ukrayina, 87 p. [In Ukrainian].
17. Kin`ko, V. Dy`rektor Poltavsk`kogo muzuchy`ly`shha buv bratom rosijs`kogo czarya? [The director of the Poltava Musical College was the brother of the Russian Tsar?]. Internet-vy`dannya Poltavshhy`na. Available at: <https://poltava.to/news/7409/> (accessed: 14. 12. 2017) [In Ukrainian].
18. (1909). Kontsert D. V. Ahsharumova [Concert of D. V. Akhsharumov]. Rodnaya strana, 110, March 22 // Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
19. (1913). Kontsert Ahsharumova [Concert of Akhsharumov] // Sumskey vestnik, 73, March 31 . P. 3. [In Russian].
20. (1913). Kontsert Ahsharumova [Concert of Akhsharumov] // Sumskey vestnik, 74, April 2 . P. 3. [In Russian].
21. Kontsert Ahsharumova [Concert of Akhsharumov] // Sumskey vestnik, 76, April 4. P. 3. [In Russian].
22. (1909). Kontsert D. V. Ahsharumova v Vyisochayshem prisutstvii u pamyatnika «Slavyi» [Concert of D. V. Akhsharumov in the Supreme presence at the monument of «Glory»]. Poltavskie vedomosti, 440, July 5 // Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
23. L. (1909). Kontsert D. V. Ahsharumova [Concert of D. V. Akhsharumov]. Novorossiyskiy kray, 314, February 19 // Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

24. Ly`tvynenko, A. (2006). Muzy`chna kul`tura Poltavshhy`ny` XIX – pochatku XX stolittya v aspektax regional`nogo dzhereloznavstva [Music culture of Poltava region of the XIX –beginning of the XX century in the aspects of regional source study]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. my`stecztvoznavstva : [specz.] 17. 00. 01. «Teoriya ta istoriya, kul`tury`». Nacional`na muzy`chna akademiya Ukrayiny. Kyiv, 28 p. [In Ukrainian].
25. Litvinenko, A. (2012). Poltavskoe otdelenie IRMO: muzyikalno prosvetitel'skaya deyatel'nost [Poltava branch of the IRMO: musical education]. In: Russkoe muzyikalnoe obschestvo (1859–1917): Istoriya otdeleniy [Russian Musical Society (1859-1917): History of the Departments]: [monografiya]. Moskva: Yazyki slavyanskoy kulturyi, pp. 381–407. [In Russian].
26. L. F. (1909). Kontsert Ahsharumova [Concert of Akhsharumov]. Yuzhnaya zorya, 836, February 25. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
27. (1973). Muzyikalnaya entsiklopediya [Music Encyclopedia] v 6-ti tomah. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya. T. 1. 1070 p. [In Russian].
28. Nestulya, L. (2001). Axsharumov Dmy`tro Volody`my`rovych [Akhsharumov Dmitry Vladimirovich]. In: Ency`klopediya istoriyi Ukrayiny. Kyiv: Naukova dumka. T. 1. A-V. 155 p. [In Ukrainian].
29. (1903). Novoe vremya, 9969, December 4. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
30. (1908). Novoe vremya, January 24. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
31. P. M. (1903). Yuzhnaya Rossiya, 284, November. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
32. P. M. (1903). Yuzhnaya Rossiya, 285, November 9. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
33. (1909). Teatr i iskusstvo [Theater and art]. Saratovskiy vestnik, 58, March 13. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah. [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
34. Teslenko, V. (2008). Yim aploduvala Poltava... [Poltava applauded them]. Poltava: Oriyana, 164 p. [In Ukrainian].
35. Uchastniki Belogo dvizheniya v Rossii. Spiski [Participants of the White Movement in Russia. Lists]. Available at : <http://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/arhiv/uchastniki-grazhdanskoj-vojny/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii/uchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-au-aya.html> (accessed 14. 12. 2017) [In Russian].
36. (1909). Berliner Tageblatt, January 13. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].
37. H. Sp. (1909). Deutsche Tagtszintung, January 14. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry

Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

38. М.М. (1909). Yossische Zeituhg, January 15. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

39. Schmidt, L. (1909). Hamburgen Fremdeblatt. January 11. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

40. Viola (1903). Yuzhnoe obozrenie, 2.323, November 11. In: Dmitriy Vladimirovich Ahsharumov. Otzyivyi russkoy i inostrannoy pechati. K kontsertu 8 marta v Sumah [Dmitry Vladimirovich Akhsharumov. Russian and foreign press reviews. To the concert on March 8 in Sumy]. 30 p. [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.12.2017 р.

Inna Dovzhynets

<https://orcid.org/0000-0002-9663-2576>

A. S. Makarenko Sumy National Pedagogical
University (Sumy, Ukraine);
inna.dov@gmail.com

TOUR ROUTES OF THE POLTAVA SYMPHONY ORCHESTRA UNDER D. V. AKHSHARUMOV: FROM PRESS REVIEWS

Relevance of the study. It is especially urgent to study the processes which took place in music art in the first part of the XX century. Creative achievements of Ukrainian masters' of that period were thoroughly suppressed by Soviet authorities and their authors were ruthlessly killed in Stalin camps. Dmytro Volodymyrovych Akhsharumov was also a representative of such intellects.

Main objective of the study is understanding of tour activity of the Poltava symphony orchestra under D. V. Akhsharumov during the period of 1901–1909 and revealing its importance in the history of music art.

Methodology of the investigation is integrated. It includes: the method of historical analysis which makes it possible to consider the Poltava symphony orchestra functioning in specifically historical conditions, to determine its role in historical system of cultural coordinates; contextual analysis – aimed to consider the object of the investigation taking into account its interaction with music environment; the method of research and generalizing archival documentation – ensures the usage of reliable and accurate data in description of fact-based material; the method of musically-theoretic analysis – makes it possible to reveal peculiarities of repertoire policy of the Poltava symphony orchestra under D. V. Akhsharumov.

The material of the investigation is a collection of Russian and foreign press reviews of the Poltava symphony orchestra which is kept in Sumy local history museum funds. Geography of the band's tour is revealed on the basis of the documents; their concert reviews are analyzed.

The study was done according to the planned methodology.

Results and conclusions. Tour activity of the Poltava symphony orchestra became an outstanding phenomenon in Russian music culture of the prerevolutionary period. A mobile band of the like-minded musicians brought academic culture into province and it is exactly where its performing practice was intended for. The orchestra familiarized audience with compositions of European art, Russian music, new compositions of contemporary composers. At the same time, it represented works created by the authors of its country to a foreign listener showing the demanding audience richness of Russian composers` style. The top of the band`s repertoire list was music of L. V. Beethoven, R. Wagner, M. P. Musorgsky, P. I. Chaikovsky, M. A. Rimsky-Korsakov. Selection of large symphonic works and timbre-colourful orchestra pictures was conditional upon the peculiarities of creative temperament of the band`s conductor – D. V. Akhsharumov who preferred large-scale philosophical frescoes to reasonable composure of Haydn-Mozart style or exquisite palette of impressionism.

Keywords: D. V. Akhsharumov`s creativity, tour activity, symphonic orchestra, concert, audience.

Довжинец И. Г.

<https://orcid.org/0000-0002-9663-2576>

Сумской государственной педагогический университет
имени А. С. Макаренка (Сумы, Украина);
inna.dov@gmail.com

ГАСТРОЛЬНЫЕ МАРШРУТЫ ПОЛТАВСКОГО СИМФОНИЧЕСКОГО ОРКЕСТРА ПОД УПРАВЛЕНИЕМ Д. В. АХШАРУМОВА: ПО РЕЦЕНЗИЯМ ПРЕССЫ

Актуальность исследования. Изучение процессов, которые происходили в музыкальном искусстве в первой половине XX века, особенно актуально. Рассмотрена деятельность Полтавского симфонического оркестра под управлением Д. В. Ахшарумова в период 1901–1909 годов. Основной целью исследования является изучение гастрольной деятельности оркестра в период 1901–1909 годов и раскрытие ее значимости в истории музыкального искусства.

Методология исследования интегрирована. Метод исторического анализа позволяет рассматривать деятельность Полтавского симфонического оркестра в контексте исторических условий, для определения его роли в исторической системе культурных координат; контекстный анализ направлен на рассмотрение объекта исследования с учетом его взаимодействия с музыкальной средой; метод поиска и обобщения архивной документации обеспечивает использование надежных и точных данных в описании фактов; метод музыкально-теоретического анализа позволяет выявить особенности репертуарной политики Полтавского симфонического оркестра под руководством Д. В. Ахшарумова.

Материалом исследования послужил сборник отзывов российской и зарубежной прессы, который хранится в фондах Сумского краеведческого музея. На основе документа выяснена география гастрольных маршрутов коллектива.

Проанализированы рецензии на концерты оркестра в период 1903–1904 и 1909 годов.

Результаты и выводы. Проанализировано репертуар оркестра для русской и зарубежной (в поездках Д. В. Ахшарумова в Берлин) слушательской аудитории, а также реакции публики на выступления артистов. Отмечено приоритеты коллектива в выборе концертных произведений. Акцентируется значение благотворительной деятельности Д. В. Ахшарумова. Определена роль Полтавского симфонического оркестра и его дирижера в российской музыкальной культуре дореволюционного периода.

Ключевые слова: творчество Д. В. Ахшарумова, гастрольная деятельность, симфонический оркестр, концерт, публика.

СЕРГІЄВА О. В.<https://orcid.org/0000-0003-2903-8419>

Одеська національна музична
академія імені А.В. Нежданової
sana27ok@gmail.com

ТРЕТЯ СИМФОНІЯ («КИЇВСЬКА») АНДРІЯ ШТОГАРЕНКА: ДОСВІД АНАЛІЗУ В СВІТЛІ МУЗИЧНОГО ЕПІЧНОГО

Проаналізовано Третю симфонію («Київська») Андрія Штогаренка з позиції музичного епічного. Виділено особливий спосіб побудови епічної цілісності – оповідання про події, що формує сюжет твору, в якому актуалізується епічний модус. Відзначено, що сюжетне оповідання епічного плану нерідко зумовлено сформульованою в назві твору програмою. Виявлено та охарактеризовано інтерпретаційне поле билинного епосу і мистецтва скоморохів. Також розглянуто дзвонівість, що стала у творі ще одним репрезентантом музичного епічного.

Ключові слова: Третя симфонія («Київська») А. Штогаренка, музичне епічне, оповідання, сюжет, епічний модус, консервативний епічний репрезентант.

Третя симфонія («Київська») Андрія Штогаренка – приклад майстерного рішення організації текстового матеріалу відповідно до принципів музичного епічного. Серед різних аспектів наукової проблематики даного твору музикознавцями в тій чи іншій мірі актуалізована проблема епічного. Зокрема, про це свідчать роботи М. Гордійчука [9, 142-148; 10, 296-299], О. Верещагіної та Л. Холодкової [6, 268], О. Зінькевич [11, 184], Г. Виноградова [7, 54], Л. Хіврич [19, 45-56] та інших. Проте поглибленого аналізу специфіки музичного епічного у «Київській» симфонії до теперішнього часу в українському музикознавстві немає, що і визначає актуальність даної статті.

Мета статті – проаналізувати Третю симфонію («Київську») А. Штогаренка з позиції музичного епічного.

Поетика епосу обумовлює особливий спосіб побудови музично-художнього цілого, орієнтований на оповідання про події. Будучи «семантичними осередками» сюжету симфонії епічного типу, події формують музичний модус (настрій), що створює «атмосферу» та «емоційну тональність» музичної розповіді [1]. Зміна подій не тільки впливає на динаміку розгортання музичної форми, а й створює «нову якість образності в порівнянні з попереднім етапом» [3, 21] оповідання, а також не виключають «поєднання старого й нового, нового в колишньому, нового через колишнє ... що створю[є] в кожен момент тематичного перетворення атмосферу події та послідовний зв'язок у ланцюзі подій» [3, 21].

Музично-подієвий ряд атрибутує сюжет твору, в оповіданні якого «сильно позначається “інтонація оповідача” (епічний модус)» [1]. Її розміреність і неспішність інкрустується чергуванням різних смислових планів, «ліричними відступами», картинно-мальовничою зображальністю тощо.

Сюжетна оповідальність епічного плану нерідко зумовлена програмою, відображеною в заголовку твору. Так, Третя симфонія А. Штогаренка має назву «Київсь-